

**Natalija Nyikolajevna Kolpakova –
Balázi József Attila, Magyar–orosz kisedd szótár.
Új szavak és kifejezések***

Szentpétervári Állami Egyetem Filológiai Fakultása, Szentpétervár, 2002. 94 lap

Minden oroszul tudó magyar és magyarul tudó orosz nagy örömmel veszi kézbe e (legálábbis részben) hiánypótló könyvecskét. A hajdan alapos és részletes magyar–orosz kézi- és nagyszótár mára – köszönhetően a rendszerváltásnak és gazdasági-társadalmi fejlődésnek – jórészt elavulttá vált. Hiába is keresnénk benne olyan, mára mindennapi életünk részévé vált alapvető kifejezéseket, mint például *alkotmánybíróság*, *festékpatron*, *mikrohullámú sütő*, *mosogatógép* – ezek a HADROVICS–GÁLDI-féle szótár szerkesztésekor ismeretlenek voltak, vagy lényegtelennek tartották őket. S míg sok más kétnyelvű nagyszótár anyagát frissítették már fel és adták ki így újra (angol, német, francia), az orosz a rendszerváltás „mostohagyerekeként” kimaradt. Pedig ha a politikai és gazdasági kapcsolatok vesztek is intenzitásukból, továbbra sem elhanyagolhatók, valamint kulturális és mindennapi életünkben is érintkezünk, érintkeznünk kell az orosz nyelvterülettel, az ott lakókkal.

A szerzőpáros BALÁZI J. ATTILA szentpétervári lektorsága idején szabadidejében vállalta e szótár elkészítését, mely évekig tartó, többek között N. N. KOLPAKOVA magyarországi tartózkodásában készült.

* Orosz címe: Н. Н. Колпакова – Й. А. Балажи, Венгерско-русский словарь-малютка. Новые слова и выражения. Филологический факультет Санкт-Петербургского государственного университета. Санкт-Петербург, 2002.

dásai során történt anyaggyűjtés és gondos válogatás, majd szerkesztés után 2002-ben jelent meg. A mindössze 94 lapból álló – s így mérete alapján valóban „kiseded” – szótár egyáltalán nem „kiseded” azonban a benne található gazdag szó- és kifejezésanyag, valamint a szavak használatát bemutató példák tekintetében.

A szótár bevezető résszel kezdődik, amely 16 lapot tesz ki. Az От авторов, Материал словаря, Структура словаря, Приложение – Szerzői előszó, A szótár anyaga, A szótár felépítése, Függelék fejezetek után következik az Условные графические знаки – Jelmagyarázat és a Сокращения – Rövidítések, ill. аз Используемая литература – Felhasznált szakirodalom. Mint az előszóból megtudhatjuk, készülöben van az orosz–magyar szótár is, és remélhetőleg a kiseded szótár is bővített kiadásban fog később napvilágot látni.

A szótár szerkesztési elvei világosak: azok a szavak és kifejezések kerültek bele, melyek az 1999-ig megjelent szótárakból hiányoznak, valamint azok, melyek ugyan szerepelnek egyéb magyar–orosz szótárakban, de újabb jelentéssel vagy jelentésárnyalattal gazdagodtak. Tematikailag tehát a politikai és gazdasági élet, a számítástechnika és a modern technológia, a mindennapi élet kifejezései, valamint egyes szervezetek elnevezései, népnevek, rövidítések és bizonyos szleng kifejezések teszik ki a szótár anyagának legnagyobb részét. A szerzők külön felhívják arra a figyelmet, hogy nem minden esetben sikerült olyan stilisztikailag is pontos megfelelőt találni, mely minden tekintetben fedi a magyar szó jelentését, ezért e téren valamelyes aránytalanságra kell számítani.

Hasznos, hogy * -gal jelölik a szerzők a GALDI-féle nagyszótárban is megtalálható szavakat, ezzel tájékoztatva a szótárhasználót, hogy az adott címszónak csupán újabb jelentésével vagy a nagyszótárban elő nem forduló szókapcsolatban való szerepeltetésével van dolga. Ez bizony nem egyszer kívánatos is, de jó lett volna a szótári részben megmagyarázni, mely jelentésről van szó: egy-egy címszó olvasásakor ugyanis kétségek merülnek fel, vajon mit is jelent a magyar szó. A *hátizsák* címszó orosz megfelelőjeként például a *вещемешок* szerepel (vö. HADROVICS–GÁLDI: *рюкзак, ... вещевого мешок*), ugyanakkor nem kapunk magyarázatot, pontosan milyen hátizsákról is van szó. Hasonló a helyzet például a *kész* szóval: csak az orosz *всё, и все дела* jelentésekből tudjuk meg, a *kész* szónak melyik jelentését vették is fel a szerkesztők. A *dél-afrikai* szó *юаровский* megfelelője valóban fontos kiegészítés a nagyszótárhoz képest, nem tudjuk meg azonban a címszóból, hogy itt a 'Dél-Afrikai Köztársasághoz tartozó' jelentéssel van dolgunk. (Megjegyzendő, hogy sok más népnév esetében szerepel a főnévi és melléknévi alak egyaránt, itt azonban ez elmarad.) Sajnos lemarad néhány helyen a *, ezzel némi zavart okozva, például a *kijelent* szónál, mely természetesen megtalálható a nagyszótárban, igaz, a *декларировать* megfelelő nélkül.

A jelmagyarázatból szintén hiányzik egy-két jel, elsősorban a felemelt mutatóujjú kéz, mely a nyelvhelyességi tudnivalókat vezeti be. A || jel magyarázata (12): „nőnemű alakok képzője áll utána”. Az orosz nőnemű alakoknak a magyar terminológia szerint nem képzőjük, hanem jelük van, kár ezzel a hibás terminus technicusszal az olvasót megzavarni.

Saját leírásuk alapján a magyar szavak nyelvtani jellemzői közül az alábbiakat vették fel a szerzők: főneveknél tárgyeset, egyes szám harmadik személyű birtokjel (!; helyesen: birtokos személyjel), többes szám; mellékeveknél: tárgyeset és többes szám, gyakran a belőle képezhető határozószó is (nemegyszer viszont csak a határozószó szerepel a szótárban, pl. *jóindulatúan*); igéknél egyes szám harmadik személy, múlt idő, egyes harmadik személyű alak felszólító módja (mind határozatlan ragozásban). Sajnálatos, hogy az igék és mellékevek vonzata nem került be, bár a szótári részben néhány szó mellett megtalálhatjuk ezt is. Gömbölyű zárójelbe teszik a szerzők a magyar szavak etimológiáját. Jó lett volna ugyanakkor a bevezetőben megmagyarázni, hogy nem az etimológia, hanem a végső forrás szerepel e helyeken, zavaró lehet ugyanis, ha például a *holocaust* szó görög eredetűként van feltüntetve, a *PhD* latinként, holott mindkettőt az angoltól vettük át (az utóbbi esetében szerepel az angol eredet is, ezzel magyarázva a szó elő-előforduló angolos ejtését).

Az orosz szavakban aláhúzás jelöli a hangsúlyos szótagot – kár, hogy sokszor ez is hiányzik. Érthető persze ez azon szavaknál, melyekben pl. *ě* betű szerepel, hiszen az csak hangsúlyos szótagban fordulhat elő, vagy ahol a kifejezés közismert elemekből tevődik össze (bár ezekben a kifejezésekben sem következetes a szótár: hol megadja a hangsúly helyét, hol nem), de megnehezíti a magyar szótárhasználó dolgát például a *кануист* 'kenus', *сопроводилочка* 'kísérőlevél', *ковролин* 'padlószőnyeg' stb. szavak helyes kiejtésének megtalálásában. Az orosz főneveknél a nem, birtokos eset és/vagy nőnemű alak, többes szám (ha a szó csak ebben a számban használatos), melléknéveknél nő- és semleges nemű alak, igéknél a folyamatos és befejezett szemléletű alak vagy utalás az ige egyalakúságára és a vonzat adja a nyelvtani részt.

A bevezetés Függelék c. fejezete ebben a formában megtévesztő: azt hihetnők, ez már maga a függelék (de akkor mit keres a 11. lapon?), holott a Függelék c. részről szóló ismertetővel van csak dolgunk. Cél szerű lett volna megtoldani egy névelővel, így egyértelmű lenne a cím. A Függelék a különböző cégnevek, márkanevek, illetve azokból alakult közszók kiejtésükkel bővített listája, mely igencsak hasznos akár az üzleti, akár a mindennapi életben: honnan tudná egy orosz, hogy a magyar *neszkkáv*, *nescafé* szavak bármilyen azonnal oldódó kávé jelölhetnek, s honnan tudná egy magyar anyanyelvű (s Oroszországban az utóbbi időben ritkán megforduló) beszélő, hogy a *памперс* mindenféle eldobható pelenka neve lett? De ugyanígy gondban lehet az az orosz, aki érti ugyan a *GSM* betűszót, de az orosz kiejtésnek megfelelően [жэ-эс-эм]-ként akarná ejteni magyarul. Annak a magyarnak sem lenne könnyű dolga, aki a *Dr. Oetker* márkanevet oroszoknál a magyaros [ö]-vel ejti. Sajnos a szerkesztők megfélelkeztek az orosz fonetikus leírásnál a hangsúly jelöléséről, így a magyar anyanyelvű szótárhasználók megint elestek egy fontos információtól. A magyar fonetikus alakokban is található egy-két hibás, illetve a gyakrabban használttól eltérő alakot, például a *Dosia* márkanevű ejtése magyarul nem [doszia], hanem [dózia], az angol [ei] diftongust mássalhangzó előtt a magyar [é]-nek ejti, nem pedig [éj]-nek (vö. *Colgate*, *Safeguard* szavak), az ismert farmermárka pedig – bár angolul valóban [livájsz] az ejtése, magyarul gyakrabban hangzik [lévisz]-nek. Az utóbbi szó esetében javasolnám mindkét alak szerepeltetését.

A rövidítésjegyzékben hiányosságot ugyan nem találtam, de néhány – javító szándékú – kritikai megjegyzéstől itt sem lehet eltekinteni. A két oszlop (magyar és orosz) felcserélődött a nyomtatáskor: az orosz szavak fölött olvasható a *Rövidítések*, a magyar fölött pedig a *Сокращения* felirat; reméljük, a következő kiadásban ezt korrigálják. A *film*. rövidítés feloldásaként „filmezés” szerepel, nézetem szerint jobb lenne a „filmművészet”; a *jog*. „jogtudomány” feloldását „jogtudomány(i)”-ra javasolnám változtatni, a *kat*. „katonaság” helyett pedig „katonai” lenne a megfelelő. A *pref*. feloldása magyarul nem „prefix”, hanem – latinosan – „prefixum” lesz.

A szótári részről a fentiekben érintőlegesen már szóltam, amikor a szerkesztéssel kapcsolatos elveket taglaltam. Bár a terjedelemezhez képest hatalmas korpuszt felölelő műben igazán nem nehéz hiányosságokat találni, de be kell látni: 78 oldalba nem fér bele minden új keletű szó és kifejezés, illetve a régebbieket új használata. Hadd tegyek mégis ismét néhány megjegyzést a szótárba bekerült szavakkal kapcsolatban. Nem lehetséges egy ilyen ismertetőben mindenre részletesen kitérni, bizonyos jelenségek mellett azonban nem mehetünk el szó nélkül.

Általában véve elmondható, hogy a szótárban szereplő szóanyag alapos munka, gondos válogatás eredménye. Külön figyelmet érdemel, hogy a szerzők úttörő feladatot végeztek el művükkel: a nyelvhasználók eddig csak saját ismereteikre és tapasztalataikra hagyatkozhattak, ha mai mindennapjaink kifejezéseit akarták alkalmazni beszédben vagy írásban. Hasonló tapasztalatok segíthették szerzőinket is, valamint természetesen a mindkét nyelvben létező angol szótárak (igaz, az irodalomjegyzék a magyar kiadású kétnyelvű szótárakat nem tartalmazza, így lehet, hogy csak az orosz–angol és angol–orosz szótárakat használták fel).

Ami már a részleteket illeti, elmondható, hogy a sok hézagpótló szócikk mellett azonban egyes szavak felvétele fölösleges volt, mások viszont nagyon is hiányoznak. Fölösleges például az *adzsika*, *akupunktátor*, *élmunkás*, *fiziognómus*, *iránytaxi*, *kandidátusi*, *kapusnő*, *klipkészítő*, *közép-*

korász, népfrontos, vagonlakás, vócsér stb. szavak címszóként való szerepeltetése, ezek egy része ugyanis vagy elenyészően ritkán fordul elő a magyar köznyelvben (pl. *klipekészítő*), vagy inkább az oroszban gyakoriak (pl. *iránytaxi, adzsika*); más részük viszont mára elavult (pl. *kandidátusi, élmunkás*); bizonyos szavak pedig (pl. *kapusnő*) kifejezetten úgy tűnnek, ismeretlenek és erőltettek a magyarban (pl. *silesikló* – van *mülesikló és óriás-mülesikló*, szintén van *lesiklás, mülesiklás és óriás-mülesiklás*, de *silesiklás és silesikló*, valamint főnévként *lesikló* nincs!). Véleményem szerint ezeket a szavakat magyar–orosz szótárban senki sem fogja keresni. Nem látom szükségét a *kémiantanár, angoltanár* stb. szavak felvételének sem, hiszen ezeket minimális orosz-, ill. magyartudással is könnyen elő lehet állítani. Ha viszont mégis felvesszük, orosz megfelelőik előtagjaként nem az *учитель, учительница* szavakat kellene megjelölni, hanem a *преподаватель, преподавательница*-t, mivel az előbbieket inkább az alsó tagozatos tanárok megnevezésében használatalosak. Amennyiben azonban ez az orosz nyelvhasználatbeli szokás megváltozott, a szerzőknek utalniuk kellett volna rá. A *-tanár* és a *-tanárnő* utótagú szavakat szintén fölösleges volt két külön címszóként felvenni, hiszen a magyar nyelvhasználat gyakran elhagyja a *-nő* utótagot akkor is, ha hölgy az adott oktató.

Egyes magyar szavak olyan alakban szerepelnek, melyek ritkán használatosak, ilyen például a *rostoll*, mely helyett jobb lett volna a *filctoll* címszó használata, a *szegényszállás* helyett a *hajléktalanszálló*, a *szenvedélyfüggő* helyett a *szenvedélybeteg*, a *füstköd* helyett – bár nem helyesíthető, mégis – használatosabb a *szmog*, a *csekk-könyv* helyett a *csekkfüzet*, *sportszán* helyett a *bob* (amely egyébként a sportszánok egyik típusa), *házasságközvetítő iroda* helyett a valósághoz közelebb álló *társkereső iroda* stb. Igaz ugyan, hogy a *lemezlovas* szó illetően formája az angol *disc jockey* kifejezés félreértéséből származik, ám senki nem használja a helyette a szótárban címszóként álló *lemezgazda* szót. A *DJ* azonban nem a *lemezlovas* címszóhoz utal. A *noteszgép* és a *táskaszámítógép* is szebb megnevezései ugyan a *laptop*-nak, de sajnálatos módon senki nem használja őket.

Bizonyos szócsaládok véleményem szerint túl-, mások viszont alulképviselek a szótárban. A *Krisna-hívő, krisnaista* I. (fn), *krisnaista* II. (mn), *krisnaizmus* négy külön címszó (a meglehetősen elterjedt és a hivatalos megnevezésben is szereplő *Krisna-tudatú* szó viszont hiányzik); szintén négy címszót tesznek ki a sárkányrepüléssel kapcsolatos szavak: *sárkányrepülés, sárkányrepülő, sárkányrepülő-klub* és *sárkányrepülő-pálya*. Oroszul és/vagy magyarul kicsit is tudóknak nincs szükségük olyan képzett szavak külön címszóként való szerepeltetésére, mint például *szemellenzős* és *szemellenzőség, szemétegető* és *szemétegetés*, mivel ezek könnyen létrehozhatók egymásból, s csak a helyet foglalják a szűkre szabott terjedelemből. Hiányzik ugyanakkor a cégformák közül a *kht*. (*közhasznú társaság*), a *kkt*. (*közkereseti társaság*); a *szinkronizál* ige mellől a főnévi és a befejezett melléknévi igenévi forma; van ugyan a szótárban *padlószőnyeg*, de nincs *szőnyegpadló*, van *szőrf*, *szőrfős* és *szőrfőzés*, de nincs *szőrfészká*; hiányoznak olyan közkeletű kifejezések, mint például *válóper* (helyette a *bontóper*-t találjuk, melyet csak a jogi szaknyelv használ), *üdítőital*, *sztráda* (és persze a *sztrádamatrica, sztrádadíj*), *szalagfüggöny, munkaerőpiac, melíroz(ás), levélbomba* (van viszont *csomagbomba*), *mélyépítő* (bár van *magasépítő*), *leányvállalat* (de van *anyavállalat*), *légfrissítő, hipermarket, szupermarket, bevásárlóközpont, honlap, alufólia, folpack, feketegazdaság* stb.

Hadd hívjam fel a figyelmet két, egyértelműen hibás megfelelőre is. A *tuszfürdő* orosz megfelelőjeként a *джакузи* szót találjuk, ami viszont magyarul *pezsgőfürdő* (vagy szintén *dzsakuzi, jakuzzi*) lenne; a *tuszfürdő* pedig *зель для душа*. A *béla* címszó második megfelelőjeként „пятьсот форинтов” olvasható, magyarázataként pedig hozzátészik a szerzők, hogy „a régi 500 forintos bankjegyen Bartók Béla arcképe látható” (25). Lehet, hogy valaha hívták így az 1000 forintos bankjegyet (Bartók képe ugyanis ezen volt, az ötszázason pedig Adyé), de a tolvajnyelvben a *béla* jelentése ’kettő’, ezért emlegették *bélás* néven a kétförintos érmét, később az iskolások a kettős osztályzatot is. Ez utóbbi használata még mindig él, a kétförintos érmét azonban oly ritkán használjuk, és oly jellegtelen, hogy nincs szükség külön megnevezésre.

Következetlen a szótár a betű- és mozaikszavak szerepeltetésekor. Egyes szavak a rövid, mások a teljes (feloldott) alakjuknál található címszóként; van, amelyiknél elküld a másik címszóhoz, de van, amelyik mindkét helyen szerepel; van, amelyet fel sem old, vagy csak az egyik nyelven, esetleg az eredeti angol betűszó feloldását adja meg (pl. *AIDS*). Tipikusan ilyenek a cégformák: a *bt.* elküld a *társaság*-hoz, bár zárójelben megadja a *betéti társaság* alakot is; az *Rt.*-t (nagybetűvel!) feloldja, de elküld a *részvénytársaság* címszóhoz; a *kft.*-től viszont a *korlátolt*-hoz kell lapozni.

Vannak szavak, melyeknek újabb jelentésárnyalatai közül csak egy szerepel, például a *leértékelés* csak pénzügyi fogalomként, *девальвация* megfelelővel jelenik meg, az 'árleszállással egybekötött kiárusítás' hiányzik. Mások kissé pontatlanok vagy egyéb módon hiányosak: a *leporelló* címszó orosz megfelelője például csak körülírja a szétteregethető gyermekkönyvet, de nem említi az ilyen formájú, számítógépes nyomtatáshoz való papírt. A *bizalmatlansági indítvány* ugyan benne van a szótárban, de azt már nem tudjuk meg, hogy kell azt *benyújtani* – az orosz kifejezés ugyanis így hangzik: *выражение недоверия*, amiből nem egyértelmű, vajon a benne szereplő deverbális főnevet kell-e visszaigésíteni, vagy esetleg az egész szerkezethez járul még egy ige.

Végezetül néhány apróbb – inkább nyomdai, semmint szerkesztői – hibára hívnám fel a figyelmet. Hiányzik a *szabadidőruha* orosz megfelelője (77). A magyar szavak elválasztásában akad egy-két fájó hiba, például *kiejtésüket* (12), *szaknyelv* (56), *me-goldaniuk* (83). Bár orosz nyelvterületen, ráadásul kis nyomdában nehéz hiba nélkül nyomtatni egy ilyen művet, ezek az elírások gondosabb korrektúrával talán elkerülhetőek lettek volna.

A kritikai megjegyzések nagy száma ellenére sem feledhetjük el, mekkora fába vágják fejszéküket a szerzők, amikor szabad idejüket feláldozva elvégezték egy szerkesztőbizottság teljes munkáját. A hiányosságokat és hibákat kompenzálja egyrészt a szótár létének ténye, másrészt az, hogy a benne fellelhető szó- és kifejezésanyagra nagy szüksége van a nyelvhasználóknak. Az apróbb pontatlanságoktól eltekintve a szótár könnyen és jól használható, logikus és alapos, a benne található szócikkek bemutatják modern életünk nélkülözhetetlen kifejezéseit, ily módon maga a szótár is nélkülözhetetlen mind az orosz, mind a magyar anyanyelvű szótárhasználók számára. Örülünk, hogy végre létezik egy ilyen szótár(ocska), mely kitűnő alapot képezhet a nagyszótár egyre kevésbé halogatható új, bővített és aktualizált kiadásához. Sajnáljuk viszont, hogy csupán 100 példányban jelent meg – ez valószínűleg még az oroszországi igényeket sem tudja majd kielégíteni, különösen akkor, ha figyelembe vesszük az Orosz Föderáción belül élő, finnugor anyanyelvű (udmurt, komi, mordvin, mari, hanti, manysi) magyarul beszélők és tanulók létszámát is. Reméljük, hamarosan sor kerül az ígért bővített (és javított) kiadás, valamint az orosz–magyar szótár megjelenésére is. Kár, hogy Magyarországon a szótár nem kapható, érdemes lenne megfontolni importját, illetve hazai kiadását!

G. BOGÁR EDIT